

**THE BEGINNINGS OF THE BASARABIA PRESS IN ROMANIAN LANGUAGE –
SURVIVAL COMPROMISES**

Mihaela Mocanu, Scientific Researcher, PhD, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: The emergence of the press in Basarabia is a relatively late phenomenon: approaches of editing some publications are reported since the middle of the 19th century, but only after the revolution of 1905, the Basarabian press in Romanian language registered a considerable resurgence, illustrating and supporting the struggle of minorities in order to regain their national rights. Thus, on 24 May 1906, with the support of Constantin Stere, Professor at the Alexandru Ioan Cuza University of Iași, appears the first Basarabian publication in Romanian-language -, „Basarabia”. Printed in the Cyrillic alphabet, the magazine revealed from the first issue its editorial objectives: promotion of citizenship and national rights of Romanians in Basarabia, winning of administrative autonomy, reinstatement of Romanian language rights, resolving the agrarian question and the autonomy of Basarabian Church. On the same editorial line will be subsequently edited " Viața Basarabiei/ Life of Basarabia", "Moldovanul/ Moldovan", "Basarabia reînnoită" / „Renewed Basarabia”, „Glasul Basarabiei/ "Voice of Basarabia", „Cuvânt moldovenesc”/ „Moldavian Word”, etc. Starting from the configuration of the political, social and historical context of Basarabia at the beginning of the 20th century, the present paper propose a review of the first Basarabian publications in Romanian-language as well as a presentation of compromises which editorials are required to do in order to get rid of the Tsarist censorship.

Keyword: publishing, Basarabia, beginning of the 20th century, censorship.

1. Considerații asupra contextului istoric, politic și social de la începutul secolului al XX-lea

O analiză a începuturilor presei basarabene nu poate face abstracție de condițiile istorice, politice și sociale în care a apărut aceasta. Publicistica basarabească se naște la confluența a două modele: cel românesc, endogen, structural, și cel rusesc, exogen, impus de cursul istoriei. Prin urmare, ea este modelată în etapa de început de tipare antagonice, vizibile atât în inconsecvențele politicilor editoriale, cât și în dimensiunea mistificatoare a discursului jurnalistic.

La începutul secolului al XX-lea, românii din Basarabia prezentau situația națională cea mai dramatică¹. În urma campaniei masive de colonizare, procentul populației autohtone scăzuse simțitor: astfel, dacă imediat după anexarea Basarabiei de către Rusia, românii reprezentau 86% din totalul populației, la începutul sec. XX, procentul era de doar 53,9%². Campania asiduă de rusificare a vizat și eliminarea limbii române din instituțiile de învățământ din Basarabia, din administrație și din biserică. Astfel, începând cu 1867, învățământul s-a desfășurat în Basarabia exclusiv în limba rusă, rusa devenind de altfel și limba administrației și a bisericii. Campania de deznaționalizare și de rusificare a românilor din Basarabia, purtată de autoritățile țariste, s-a lovit de rezistența populației locale, dar aceasta a fost mult mai timidă decât în Transilvania. În acest sens, Ioan Scurtu subliniază că „mișcarea de eliberare națională din Basarabia nu a cunoscut formele elaborate, bine

¹ Ion Bulei, *Românii în secolele XIX-XX. Europeanizarea*, Editura Litera, București, 2011, p. 162.

² *Ibidem*.

organizate și argumentate teoretic cunoscute în Transilvania. Această mișcare a românilor de peste Prut a avut un specific al ei, generat de condițiile concret-istorice și mai ales de politica promovată de autoritățile de ocupație³. Mișcarea națională a românilor din Basarabia se va intensifica odată cu izbucnirea primei revoluții din Rusia, în 1905, înregistrând primele ei succese importante.

În anii 1905-1906, funcționau în Basarabia trei grupări politice importante, dintre care cea mai radicală era alcătuită din studenți întorși la Chișinău după ce, în urma grevelor, cele mai multe universități din Rusia fuseseră închise. Gruparea studenților, condusă de Pan Halippa, pleda pentru adoptarea unei reforme agrare care să asigure bunăstarea țăranului. Cea de-a doua grupare, alcătuită din boieri moldoveni care formaseră un partid național și avându-i în frunte pe P. Dicescul și P. Gore, nu urmărea reforme de amploare în plan social. Cel de-al treilea grup se constituise în jurul lui Ion Pelivan, fiind interesat deopotrivă de revendicările naționale și de adoptarea unor reforme în plan social⁴. Din păcate, din cauza disensiunilor dintre membrii grupărilor și a fragmentării spectrului politic din Basarabia, la alegerile pentru дума imperială, rezultatele obținute de moldoveni au fost insignifiante, în condițiile în care crearea unei singure grupări ar fi crescut considerabil șansa de a obține majoritatea mandatelor.

Revoluția din 1905 a fost generată de nemulțumirea care domnea în întreaga societate rusă și nu de cauzele specific locale din Basarabia, subliniază istoricul Alexandru Boldur⁵. Evenimentele anilor 1905-1906 reușesc însă să atragă atenția opiniei publice din Regat, mult mai receptivă până atunci la mișcarea românilor din Ardeal. La acest lucru a contribuit și tipărirea și difuzarea unor cărți și articole despre istoria provinciei dintre Prut și Nistru precum și activitatea membrilor „Cercului basarabenilor”, înființat la Iași, în 1905, de către C. Stere și Z. Arbore. Membrii cercului au tipărit și difuzat în Basarabia diferite materiale informative și au încurajat tinerii basarabeni să meargă la studii la Universitatea din Iași. În acest context, apariția primelor publicații basarabene în limba română contribuie și ea la reluarea legăturilor dintre românii de pe cele două maluri ale Prutului.

Basarabia revine în atenția opiniei publice în 1912, când Curtea de la Petersburg celebra un veac de la anexare. În luna mai, în vreme ce rușii sărbătoreau raptul teritorial de la 1812, în câteva orașe din România au loc manifestări de protest împotriva Imperiului Țarist. Sunt evenimente care arată interesul din ce în ce mai mare al românilor din Regat față de situația fraților din Basarabia.

Asasinarea prințului moștenitor al Austro-Ungariei și a soției acestuia, la 28 iunie 1914, a constituit pretextul izbucnirii primului război mondial, după ce, mai înainte, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, Europa se împărțise în două blocuri militare: Tripla Alianță și Tripla Înțelegere. În fața pericolului ocupației rusești, guvernul liberal condus de I.C. Brătianu încheiase în 1883 tratatul de alianță cu Austro-Ungaria și Germania. Politica de deznaționalizare și asimilare forțată a românilor din imperiul dualist, dusă de guvernul maghiar, stârnește indignarea opiniei publice din Regat. Manifestațiile antihabsburgice vor

---

³ Ioan Scurtu, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p. 98.

⁴ *Idem*, p. 105.

⁵ Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, ediția a II-a, Editura Victor Frunză, București, 1992, p. 375.

crește în intensitate în prima parte a anului 1914, după eșecul tratativilor dintre guvernul maghiar și frunțașii Partidului Național Român din Ungaria. De cealaltă parte, la începutul deceniului al doilea al secolului XX, rușii acordau o atenție din ce în ce mai mare îmbunătățirii relațiilor cu România. Diplomația rusească urmărea să obțină un aranjament de neutralitate din partea guvernului român, care i-ar fi asigurat securitatea graniței sud-vestice a marelui imperiu⁶.

La 28 iulie 1914, Austro-Ungaria declară război Serbiei, iar în câteva zile conflictul se extinde la scara întregii lumi. În urma Consiliului de Coroană desfășurat la Sinaia, în 3 august 1914, România își declară neutralitatea. Atât Austro-Ungaria cât și Rusia dețineau teritoriile locuite de populație românească: Transilvania, Banatul și Bucovina aparțineau Austro-Ungariei, în vreme ce Rusia stăpânea teritoriul dintre Prut și Nistru. De aici dificultatea în care se afla I.C. Brătianu, prim-ministru al României la vremea respectivă. Mare parte a presei și a opiniei publice pleda pentru intrarea țării noastre în război împotriva Austro-Ungariei. Astfel, gazeta „Basarabia”, apărută la Craiova în martie 1915, titra pe prima pagină a primului număr articolul *Nu uitați Basarabia. Două milioane de moldoveni asuprași imploră ajutorul fraților liberi*, prin care cerea guvernului român „să acționeze pentru eliberarea fraților din Basarabia, care sub jugul rusesc sunt amenințați de a-și uita originea”⁷.

Opinia publică din Regat, sensibilizată de veștile referitoare la politica de deznaționalizare a românilor susținută de autoritățile maghiare, era la curent cu tot ce se întâmpla în Transilvania. La acest lucru au contribuit în bună măsură ziarele și revistele vremii, care cuprindeau materiale ample despre lupta națională, viața culturală și economică a românilor de peste Carpați, în vreme ce ponderea informațiilor despre Basarabia era extrem de redusă. Românii din Basarabia nu au reușit să atragă decât sporadic atenția opiniei publice din Regat asupra lor, asupra luptei naționale și sociale pe care o duceau, asupra pericolului rusificării.

Conștientă că nu-și putea uni toate teritoriile locuite de români, pentru că acestea aparțineau ambelor imperii vecine, România hotărăște să intre în alianță cu Antanta și să lupte pentru eliberarea teritoriilor locuite de români aflate sub stăpânirea Austro-Ungară, sacrificând astfel Basarabia. În 17 august 1916, I.C. Brătianu semnează tratatul de alianță cu puterile Antantei, care garantau României dreptul de a-și alipi teritoriile locuite de populația majoritară românească din Austro-Ungaria. La zece zile după semnarea tratatului de alianță, în 27 august 1916, ministrul român la Viena a înaintat Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei nota care cuprindea declarația de război a României. În aceeași noapte, trupele românești au trecut Carpații și au început lupta de eliberare a Transilvaniei. La 30 august și 1 septembrie, Germania și ulterior Bulgaria și Imperiul Otoman declarau război României. Până la sfârșitul toamnei 1916, armatele Puterilor Centrale ocupaseră Oltenia, Muntenia și Dobrogea, iar Casa Regală, guvernul și parlamentul României se văd nevoite să se retragă în Moldova.

2. Primele publicații și specificul editorial

---

⁶ Ioan Scurtu, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p. 112.

⁷ *Apud* Ioan Scurtu, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p. 117.

Realizând o recenzie a tipăriturilor românești din Basarabia de până la 1918, preotul Paul Mihailovici distinge, pe linie diacronică, patru mari epoci: I. Epoca tradiției, de la 1812-1844; II. Epoca înfloririi, de la 1845-1870; III. Epoca decăderii, de la 1871-1905 și IV. Epoca renașterii, de la 1906-1918⁸. Autorul situează apariția primelor gazete basarabene în limba română în cea de-a patra epocă, caracterizată printr-o efervescentă publicistică în spațiul dintre Prut și Nistru.

Chiar dacă demersuri de editare a unor publicații în limba română au loc în Basarabia încă de la mijlocul secolului al XIX-lea (amintim în acest sens inițiativa lui Gheorghe Gore de a edita în anii '50 ziarul „Românul” și a lui N. Drumașcu de a scoate în 1884 „Mesagerul Basarabiei”⁹), nu putem vorbi cu adevărat despre apariția presei basarabene în limba română decât după revoluția din 1905, când apar „Basarabia” (1906-1907), „Viața Basarabiei” (1907), „Basarabia Reînnoită” (1907), „Moldovanul” (1907-1908), „Luminătorul” (1908-1917), „Lira Basarabiei” (1912), „Făclia Țării” (1912), „Glasul Basarabiei” (1913-1914), revista și ziarul „Cuvânt Moldovenesc” (1913-1914; 1914-1917), revista „Școala Moldovenească” (1917), „Pământ și voie” (1917), „Sfatul Țării” (1917) ș.a..

Secolul al XIX-lea se distinge prin inițiative sporadice de editare, înăbușite în fașă de autoritățile țariste, conștiente de pericolul pe care l-ar fi reprezentat apariția unor gazete care să atragă atenția asupra problemelor sociale din imperiu. Singurele publicații încurajate, erau cele oficiale și cele bisericești, menite să distragă atenția opiniei publice de la adevăratele probleme. În acest context, în 1867, autoritățile bisericești din Basarabia înaintează Sinodului rusesc solicitarea de a edita un buletin eparhial, care să fie spre folosul clerului. Primul număr al buletinului apare la 1 iulie 1867, sub conducerea arhimandritului Varlaam și a profesorului Mihail Scvorțov, ambii ruși la origine. Întrucât o parte a clerului nu cunoștea limba rusă, Sinodul aprobă ca o parte a revistei să fie editată în limba română, „Buletinul Eparhiei Chișinăului” reprezentând astfel prima publicație bilingvă, ruso-română, din Basarabia. Tipărit bilunar, buletinul era structurat în două părți: partea oficială, net superioară ca întindere, cuprinzând actele și deciziile Sinodului, și partea neoficială, cuprinzând materiale cu caracter religios. „Limba în care era scrisă revista este o limbă moldovenească, fără neologisme, pe alocurea cam stricată”¹⁰, consemnează Ștefan Ciobanu. Acest lucru se datora în mare parte faptului că textele în limba română reprezentau traduceri din rusă, de aici caracterul artificial al topicii și al lexicului. În 1871, paginile în limba română vor fi însă șterse de către autorități.

Pe lângă inițiativele locale, la sfârșitul sec. al XIX-lea începutul sec. al XX-lea, se înregistrează în România mai multe încercări de editare a unor publicații destinate basarabenilor. Amintim, în acest sens, demersul lui Zamfir Arbore și al lui Petru Cazacu de editare a unei publicații intitulată „Basarabia”, având ca subtitlu „Organ al Partidului Național Român din Basarabia”. Revista apare în 6 numere, din decembrie 1905, la București, de aici fiind difuzată clandestin în Basarabia. Ziarul pleda pentru drepturile naționale ale basarabenilor: dreptul de a avea școli cu predare în limba română, de a avea biserici

⁸ Paul Mihailovici, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918*, p. 6.

⁹ V. în acest sens Răduică G și N., *Dicționarul presei românești (1731-1918)*.

¹⁰ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, Chișinău, 1992, p. 224.

românești, dreptul la autonomie administrativă, libertatea conștiinței, a cuvântului, a întrunirilor, dreptul la vot universal etc. Editorialul din 1 octombrie 1906, semnat de Sergiu Cujbă, consemnează: „Vrem cu tot dinadinsul pământ pentru țărani nevoiași prin mijloace potrivite cu firea înțeleaptă și obiceiurile cumpănite ale poporului moldovean. Vrem drepturi cetățenești și un trai înaintat în rând cu celelalte popoare. Vrem viața noastră nestânjenită, ca popor legat de împărăție, dar având trecutul și obiceiurile sale...”¹¹.

Prima publicație basarabească în limba română este gazeta „Basarabia”, editată de profesorul C. Stere, începând cu 24 mai 1906, cu sprijinul discret al Băncii Naționale de la București. Având ca motto „Dacă nu eu pentru sine, apoi cine pentru tine”, articolul de fond al primului număr atrăgea atenția că „până astăzi basarabenii au fost lipsiți, ca și ceilalți cetățeni ai Rusiei, nu numai de un drept a sta la cârmuirea țării, a petrece niște dorite legi pentru binele poporului, dar au fost opriți și de o învățătură și de o știință, de limba lor strămoșească”¹². „O devenit vremea, ca cârmuirea țării s-o poarte poporul singur prin aleșii săi”¹³, subliniază autorul materialului. „Basarabia” avea un pronunțat caracter național, pledând pentru introducerea limbii române în școală, biserică și administrație și subliniind comunitatea etnică cu românii din regat și din provinciile austro-ungare.

Titlul primei publicații în limba română era ortografiat cu litere latine, dar textele erau redactate cu caractere rusești. Subintitulată „Gazetă național-democratică”, „Basarabia” era condusă de Emanuil Gavrilă, iar secretar de redacție era Pantelimon Halippa. Redacția publică programul Partidului Național-Democrat, axat în principal pe aspecte sociale: „ocrotirea țăranului, revizuirea sistemului de tocmeli agricole, modificarea regimului moșiilor mănăstirești”. O atenție deosebită este acordată problemei învățământului în limba română, abordată în articole precum *Țăranii vor școli moldovenești*, *Boieri, cereți școli moldovenești*, *Vrem școli moldovenești* ș.a. „Basarabia” apare în 56 de numere, fiind editată până în 11 martie 1907, când este obligată de autorități să-și întrerupă activitatea. Cu toate că a avut o viață scurtă, „Basarabia” are o „însemnătate aparte în istoria mișcării naționale românești în provincia dintre Prut și Nistru. Printre membrii redacției, cât și ai colaboratorilor acesteia s-au numărat cele mai importante figuri de luptători pentru desprinderea Basarabiei de imperiu și unirea ei cu România”¹⁴.

În 22 aprilie 1907, la o lună de la dispariția „Basarabiei”, apare primul număr din „Viața Basarabiei”. Gazeta, din care aveau să apară doar șase numere, era tipărită atât cu litere rusești cât și cu litere românești. Încă de la început „Viața Basarabiei” adoptă o politică editorială prudentă, anunțând că „se va purta potrivit cu împrejurările de față, cu deosebită băgare de seamă, și nu va urmări decât folosul neîndoielnic al scumpei noastre țări, slujind progresului marelui imperiu rus și intereselor delicate ale culturii locale, lucrând îndeosebi, prin cuvântul deosebit, pentru ridicarea de comun-economică și pentru propășirea intelectuală și morală a Moldovenilor din Basarabia”¹⁵. Avându-l la conducere pe Alexie Nour, un vechi

¹¹ Apud Grossu Silvia, p. 14.

¹² Apud Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, p. 225.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Ioan Scurtu, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p. 108.

¹⁵ Apud Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, p. 227.

colaborator al „Basarabiei”, „Viața Basarabiei” apărea în două formule: una pentru intelectuali și alta pentru țărani, adaptându-și discursul la publicul pe care îl viza.

După relaxarea și libertățile anunțate de revoluția de la 1905, anul 1907 înregistrează o schimbare de macaz, în sensul unui reacționarism din ce în ce mai pronunțat și al înăsprii cenzurii. Conștientă de schimbările survenite, direcția moderată a „Vieții Basarabiei” consemna în primul număr al gazetei: „Împrejurările grele, prin care trecem acum ne îngrijesc foarte mult. E foarte greu de a conduce o gazetă națională, când toată Rusia se află într-o fierbere politică, când dreptul hotărât al unei naționalități încă nici nu există. Fiecare pas al nostru, deși strict cultural, poate fi explicat ca nelegal și numai de aceea, că e făcut cu ajutorul unei limbi străine, - nu rusește”¹⁶. Se simte încă din primul număr al gazetei conștientizarea pe care redacția o face regimului, nuanțând tonul virulent al „Basarabiei” și subliniind scopul culturalizator al publicației. Nevoită să-și camufleze idealurile naționale, „Viața Basarabiei” continuă totuși linia editorială a „Basarabiei”, prin apărarea culturii și limbii românești, prin promovarea literaturii române și prin asumarea rolului culturalizator. Referindu-se la ținuta și complexitatea materialelor publicate în paginile gazetei, Ioan Scurtu afirmă că „Viața Basarabiei a fost cea mai completă și mai bine realizată publicație apărută în Basarabia din întreaga perioadă interbelică”¹⁷. Ultimul număr al gazetei apare la 25 mai 1907.

Paralel cu editarea „Basarabiei” și a „Vieții Basarabiei”, la Chișinău, apărea „Moldovanul”, gazetă națională independentă, sub conducerea lui Gheorghe Madan. Redacția „Moldovanului” își declară încă din primul număr, tipărit la 14 ianuarie 1907, loialitatea față de regimul țarist. Gazeta își anunța cititorii că va aborda subiecte de politică și economie, religie, școală, istorie națională, literatură națională și rusească, literatură populară, gospodărie, medicină ș.a. Ca și celelalte publicații basarabene în limba română, „Moldovanul” publică fragmente din operele scriitorilor români: Creangă, Eminescu, Alecsandri, Sadoveanu, Anton Pann, Bolintineanu, contribuind astfel la popularizarea literaturii române. Numeroase articole sunt dedicate problematicei introducerii limbii române în școli: „Avem dreptul să cerem ca în școlile de la țară să se învețe pe lângă limba rusească și cea moldovenească: acesta este dreptul cel mai sfânt și mai firesc al oricărui popor, fiindcă limba strămoșească este pentru un neam ceea ce este pentru un om tatăl și maică-sa”¹⁸. „Moldovanul” va desfășura în paginile sale o amplă campanie de denigrare a celeilalte publicații în limba română - „Basarabia”, calificând-o drept separatistă, nestatornică și revoluționară, iar pe redactorii „Basarabiei” clevetitori și mincinoși. În 15 octombrie 1908, gazeta își încetează aparițiile, fiind interzisă de autorități.

În 1907, Leonida Stamatii, din județul Soroca, are inițiativa organizării unui partid „național și liberal” și a editării unei publicații românești pentru românii basarabeni - „Basarabia reînnoită”. În acest scop, Leonida Stamatii îl angajează pe ziaristul ieșean Vasile Brăiescu, încheind cu acesta, în 10 februarie 1907, un angajament privind editarea unui hebdomadar intitulat „Basarabia reînnoită”, într-un tiraj de 500 de exemplare. Ziarul urma să fie tipărit la Iași și ulterior difuzat în Basarabia. Scopul declarat al publicației, ce avea să

¹⁶ *Idem*, p. 228.

¹⁷ Ioan Scurtu, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p. 279.

¹⁸ *Apud Ștefan Ciobanu, Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, p. 230.

apară în doar patru numere, era apărarea intereselor poporului moldovenesc fără deosebire de clasă. Primul număr al „Basarabiei reînnoite” apărea la Iași, în 6 martie 1907, și prezenta pe larg programul Partidului Național-Liberal al Basarabiei precum și numeroase știri din Rusia și România. În ciuda demersurilor pe care L. Stamati le face pentru a obține aprobarea de a edita gazeta la Chișinău, ziarul este confiscat de autorități încă de la apariția celui de-al doilea număr. În aceste condiții, Leonida Stamati se vede nevoit să suspende editarea publicației, ultimul număr, cel de-al patrulea, fiind încredințat tiparului în 27 martie 1907.

În ianuarie 1908 apare, în limba română, revista bisericească „Luminătorul”, prin decizia sinodului rusec din 10 decembrie 1907, care îi numește ca redactori pe protoiereul Constantin Popovici și pe ieromonahul Gurie. Obiectivul declarat al publicației era „răspândirea în norodul moldovenesc a documentelor (Hrisoavelor) atingătoare de istoria vieții obștești din Eparhia Chișinăului”. Paginile revistei urmau să cuprindă „voroave, învățături, cuvinte și cuvântări în limba moldovenească de ale preoților parohi; traduceri” ș.a. Publicația avea ca subtitlu „Organul Eparhiei Chișinăului” și era structurată în două părți: partea oficială și cea neoficială, tipărită ca supliment. Articolele oficiale urmau să fie tipărite cu alfabet latin, în vreme ce materialele din supliment destinate poporului să apară cu caractere chirilice. În plus, la sfârșitul fiecărui număr săptămânal, gazeta tipărea în paralel alfabetul românesc și cel rus, pentru a-și obișnui cititorii cu grafia latină. „Luminătorul” se bucură de o lungă perioadă de apariție, fiind editat până în martie 1944.

În toamna anului 1912, când se împlineau 100 de ani de la anexarea Basarabiei, apare, sub conducerea lui Gheorghe Costinovici și a lui Gheorghe Todorov, „Făclia Țării”, o publicație de opt pagini, în format mare, care urma să fie editată de două-trei ori pe lună. Din cauza discursului promovat de redactorii publicației (anexarea Basarabiei este prezentată în primul număr al publicației ca un factor de regres pentru populația Basarabiei), gazeta este confiscată încă de la apariție, fiind interzisă de autorități.

Printre ziarele apărute în Basarabia sub stăpânire rusească se numără și „Glasul Basarabiei”, care apare în 7 aprilie 1913, sub conducerea lui Gr. Constantinescu, profesor de limba română la Școala Eparhială de fete din Chișinău. În articolul de fond „Către cetitori” al primului număr se atrage atenția că „dintre toate noroadele, cari alcătuiesc împărăția rusească, norodul moldovenesc din Basarabia, fără îndoială, este cel mai întunecat norod, care încă nu-și dă seama nici până acum, de rostul ce-l are în lume, de chemarea ce o are pe acest pământ”¹⁹. Ziarul cuprindea o serie de rubrici stabile: *Știri din împărăție*, *Știri din Dumă*, *Sfaturi gospodărești* ș.a. și acorda spații largi fragmentelor literare din scriitorii români și basarabeni. „Luminează-te și vei fi om!” este lozinca sub care redactorii publicației își înscriau textele, conștienți de rolul primordial pe care școala, biserica și limba îl jucau în procesul de culturalizare. Din lipsa finanțării, gazeta se vede nevoită să-și închidă activitatea în iunie 1914, urmând ca în 1915 să editeze doar calendarul „Glasul Basarabiei”.

În mai 1913, la inițiativa unor tineri școliți la universitățile din Iași și din Rusia, în frunte cu Pantelimon Halippa, Nicolae Alexandri, Simeon Murafa și cu sprijinul lui Vasile Stroescu, apare „Cuvânt Moldovenesc, revistă de literatură practică”. Primul număr al publicației anunța: „Urmărim gânduri curate. Vrem să dăm moldovenilor din Basarabia în fiecare lună câte o carte moldovenească mică, însă cu cunoștințe cât se poate mai mari, din

¹⁹ Apud Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, p. 237.

care cititorii să poată trage cât mai numeroase foloase sufletești și trupești. Socotim cuvântul moldovenesc tipărit drept unul din cele mai bune mijloace pentru deșteptarea moldovenilor din Basarabia care zac în întunericul neștiinței...”²⁰.

La 1 ianuarie 1914, redacția revistei „Cuvânt moldovenesc” scoate și un ziar săptămânal cu același nume, urmând ca revista să apară bilunar. În paginile ziarului aveau să intre „scrieri de interes obștesc, politice, de gospodărie sătească, de sănătate și de literatură, precum: cugetări, poezii, fabule, povești și istorioare pentru copii, cântece, glume, ghicitori și felurite frământări de minte”²¹. Redacția ziarului și a revistei era comună, redactorii semnând publicații. „Rolul pe care l-a jucat «Cuvânt Moldovenesc» în pregătirea maselor pentru revoluția de la 1917, când s-au pus problemele naționale, a fost covârșitor. (...) N-a fost chestiune mai mult sau mai puțin importantă, care privea viața românilor basarabeni, care n-a fost atinsă de «Cuvântul Moldovenesc», notează Ștefan Ciobanu²². Redacției „Cuvântului Moldovenesc” i se datorează și editarea primei publicații de profil pedagogic din Basarabia - „Școala Moldovenească”. Revista era organul de presă al Asociației Învățătorilor Moldoveni din Basarabia și se adresa în special corpului didactic.

Dacă perioada 1908-1916 este considerată drept una dintre cele mai vitrege perioade din istoria presei din Basarabia, din cauza cenzurii și a măsurilor restrictive privind libertățile cetățenești²³, după intrarea României în război, de partea Antantei, situația presei în limba română din Basarabia se îmbunătățește vizibil, prin relaxarea măsurilor impuse de cenzură. Promovarea mișcării de emancipare națională devine din ce în ce mai transparentă în discursul publicistic al perioadei. Amintim în acest sens rolul jucat de „Cuvânt Moldovenesc” în coagularea forțelor mișcării de eliberare națională din Basarabia și în promovarea valorilor naționale românești. Apelul lansat de directorul gazetei, Pantelimon Halippa, în numărul din 2 aprilie 1917, este relevant în acest sens: „A sosit momentul ca noi, moldovenii, să dovedim că suntem un neam cu alese puteri sufletești, căci... sub stăpânirea veche moldovanul... n-avea nici un fel de drept în țara lui, el nu se putea închina lui Dumnezeu în limba sa, el nu putea învăța în școli moldovenești, drepturile lui fiind pretutindeni nesocotite”.

După 1917, apare „Soldatul Moldovan” (6 septembrie - 23 decembrie 1917), având ca subtitlu „Gazeta Comitetului Central împlinitor moldovenesc al Sfatului Deputaților ofițeri și soldaților moldoveni basarabeni pentru soldați și țărani”. În octombrie 1917, sub conducerea lui Onisifor Ghibu apare gazeta săptămânală „Ardealul” care la sfârșitul anului 1917 își schimbă numele în „România nouă”. Începând cu 24 noiembrie 1917, este editat în patru pagini „Sfatul Țării”, publicația organului legislativ suprem din Basarabia. Subintitulat „Organul Parlamentului Basarabiei”, ziarul apare la început exclusiv în limba rusă, urmând ca din martie 1918 să apară în două formule – rusă și română. După dizolvarea Sfatului Țării în 1918, ziarul își reduce aparițiile, ultimele numere ale publicației fiind consemnate în ianuarie 1921.

3. Presa basarabeană și compromisurile supraviețuirii

²⁰ „Cuvânt moldovenesc”, nr. 1 din 1913.

²¹ Apud Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, p. 242.

²² Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă*, p. 243.

²³ Grossu Silvia, *Presă din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*, p. 32.

Dificultatea cercetătorului interesat de începuturile presei basarabene în limba română vine, pe de o parte, din sărăcia materialelor publicistice păstrate din perioada respectiva, iar pe de altă parte, din carențele bibliografice în domeniu. Apărută la începutul secolului al XX-lea, la aproape un secol se la apariția primelor publicații românești, presa în limba română din Basarabia a jucat un rol incontestabil în promovarea idealurilor naționale. Fără ca discursul naționalist să fie unul transparent, din cauza condițiilor impuse de cenzură, presa basarabească se distinge prin obiective editoriale îndrăznețe pentru epoca respectivă: introducerea limbii române în școală, administrație și biserică; culturalizarea maselor largi, prin abordarea unei problematice extrem de variate; promovarea literaturii române și universale; promovarea valorilor materiale și spirituale specifice românilor de pretutindeni ș.a.

În pofida restricțiilor impuse de autorități, după 1906, apare în Basarabia un număr consistent de ziare și reviste în limba română. „Presa scrisă în limba română în Basarabia la începutul secolului XX devine un surprinzător argument al redeșteptării conștiinței de neam a moldovenilor aflați sub ocupație țaristă. Or, această provincie era considerată de unii contemporani ai evenimentelor ireversibil pierdută pentru națiune”²⁴.

Destul de săracă în apariții și inconsecventă în promovarea politicilor editoriale, presa basarabească de până la Unire rămâne totuși un factor important în apărarea și conservarea ființei naționale. Într-o epocă în care condițiile istorice, politice și sociale nu erau dintre cele favorabile pentru locuitorii dintre Prut și Nistru, jurnaliștii, intelectuali basarabeni fără prea multă experiență în exersarea discursului jurnalistic, sunt nevoiți să facă o serie de concesii autorităților țariste pentru a supraviețui cenzurii. Camuflarea discursului național în articole cu tematică vulgară, editarea cu caractere chirilice, tipărirea în Regat a publicațiilor și difuzarea lor ulterioară în Basarabia, publicarea sub pseudonim a materialelor care aduceau atingere regimului țarist, inserarea în paginile publicațiilor a unor materiale care elogiau politica regimului țarist și mistificau starea de fapt a populației sunt doar câteva dimensiuni ale tributului pe care redacțiile gazetelor basarabene sunt nevoite să-l plătească autorităților țariste. În tabloul presei basarabene, distingem atitudini mai mult (v. „Basarabia”) sau mai puțin (v. „Moldoveanul”) curajoase în exprimarea explicită a idealurilor naționale și a autonomiei față de autoritățile rusești.

O trăsătură comună publicațiilor acestei perioade o constituie conștientizarea și asumarea rolului culturalizator al presei. Remarcăm, în acest sens, accentuarea caracterului paideic al discursului publicistic, prin publicarea de materiale informative din domenii variate, oferind informații diverse și de utilitate practică imediată (despre expoziții agricole, prețuri, piețe, cooperative, case de credit, eficacitatea lucrărilor agricole ș.a.). Spicuim, spre ilustrare, câteva titluri din cuprinsul revistei „Cuvânt Moldovenesc” pe anul 1915: *Creșterea vitelor, Tovărășiile de gospodărie sătească în Basarabia, Buruene de leac, Sfaturi de livădărie, Despre arende de tovărășești, Despre stropitul viilor, Despre holeră, Sămănăturile de toamnă, Gunoirea pomilor, Îngrijirea vaselor de vin, Îngrășarea pământului, Ouatul găinilor în timpul iernii* ș.a.

Fără îndoială că apariția publicațiilor în limba română a contribuit la revigorarea spiritului național în Basarabia, dar impactul lor nu trebuie supralicitat, în condițiile în care

²⁴ Maria Danilov, *Presa și cenzura în Basarabia. Documentar secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*, p. 18.

marea masă a populației, formată în principal din țărani, era neștiutoare de carte. „Încercările de a scoate un ziar sau o revistă românească în Basarabia, care să creeze un curent, să lase o urmă mai adâncă în viața poporului basarabeian, până la anul 1913, au rămas zadarnice, notează Ștefan Ciobanu. (...) scrierile periodice nu puteau prinde în Basarabia din cauza reacțiunii care se întronă în viața politică și socială a Rusiei, iar pe de altă parte, poporul românesc din Basarabia nu era pregătit pentru o presă românească și, prin urmare, nu putea să-i dea nici un sprijin. Intelectualitatea basarabeiană, cum se constată și din unele tipărituri periodice de atunci, era înstrăinată ca idee, ca concepție, iar populația românească de la sate, 90 la sută analfabetă, nu putea fi atrasă cu teorii naționaliste” . În aceste condiții, afirmații precum „apariția primei publicații în limba română a fost primită radios de plugari – cititorii de bază ai «Basarabiei»”²⁵, trebuie privite cu rezerve.

După 1918, activitatea publicistică este în strânsă legătură cu progresele înregistrate în viața culturală basarabeiană: reducerea analfabetismului, creșterea numărului știutorilor de carte, intensificarea acțiunii de înființare de școli cu predare în limba română. Va crește considerabil numărul articolelor privind introducerea limbii române în școală, administrație și biserică, lupta pentru autonomia Basarabiei, necesitatea adoptării reformei agrare se înmulțește, iar interesul jurnaliștilor pentru conservarea istoriei, a folclorului, pentru cultivarea limbii va fi din ce în ce mai evident.

Acknowledgements: In order to perform this research the author received financial support from the Erasmus Mundus Action 2 EMERGE Project (2011 – 2576 / 001 – 001 - EMA2).

Bibliografie:

- BOLDUR Alexandru, *Istoria Basarabiei*, ediția a II-a, Editura Victor Frunză, București, 1992.
- BULEI Ion, *Românii în secolele XIX-XX. Europeanizarea*, Editura Litera, București, 2011.
- CIOBANU Ștefan, *Basarabia – monografie*, Editura Univers, Chișinău, 1993.
- DANILOV Maria, *Presa și cenzura în Basarabia. Documentar secolul al XIX-lea – începutul secolului XX*, Editura Pontos, Chișinău, 2012.
- GHIBU Onisifor, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Editura Semne, București, 1997.
- GROSSU Silvia, *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*, Editura „Tehnica-Info”, Chișinău, 2003.
- MIHAILOVICI Paul, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 până la 1918*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului Imprimeria Națională, București, 1941.
- SCURTU Ioan (coord.), *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003.

---

²⁵ Silvia Grossu, *Presa din Basarabia în contextul sociocultural al anilor 1906-1944*, p. 13.